## Η Ροτόντα, σύμβολο πολιτισμικής ταυτότητας της Θεσσαλονίκης.

### 1. *Εισαγωγή: τι διακυβεύεται.*

Στη Ροτόντα της Θεσσαλονίκης δεν δοκιμάζεται, τα τελευταία χρόνια, μόνο το «φυσικό» δικαίωμα του κράτους και των αρχαιολογικών του υπηρεσιών να συντηρούν και να αξιοποιούν τα «μνημεία» ή τα «αρχαία», ως «κτήματα εθνικά όλων των Ελλήνων», ούτε η σχέση απλώς της Εκκλησίας με την πολιτική εξουσία και τους νόμους του κράτους αλλά και η διαχείριση και αξιοποίηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και σε συμβολικό επίπεδο η πολιτισμική ταυτότητα μιας τοπικής κοινωνίας[1].

Αυτό, δηλαδή, που διακυβεύτηκε, τελικά, και εξακολουθεί να διακυβεύεται με προπομπό το πολυπαθές αυτό μνημείο, είναι: α) οι σχέσεις κράτους και Εκκλησίας έτσι όπως εγκαθιδρύθηκαν από το Σύνταγμα του 1975, το οποίο επιβάλλει την υποταγή της Εκκλησίας στις αρχές και στις διαδικασίες του κράτους δικαίου, β) οι σχέσεις της εκκλησίας και των πιστών με τον πολιτισμό και τα πολιτιστικά αγαθά, οι σχέσεις, με άλλες λέξεις, της ελευθερίας της λατρείας με το δικαίωμα στον πολιτισμό και με την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και γ) η δυνατότητα διαμόρφωση από την ελληνική κοινωνία μέσα από το σεβασμό της πλούσιας και πολυκύμαντης ιστορικής της παράδοσης μιάς σύγχρονης, ακμαίας και ανοικτής πολιτιστικής ταυτότητας.

### 2. **Οι όψιμες διεκδικήσεις της Μητρόπολης και η απόφαση Σηφουνάκη**.

Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, με τις διεκδικήσεις που ήγειρε εντελώς ξαφνικά και απρόσμενα τον Ιανουάριο του 1995 για το μνημείο της Ροτόντας, περιφρονεί, κατ΄αρχήν, το συνταγματικά κατοχυρωμένο σύστημα της «νόμω κρατούσης Πολιτείας», το οποίο επιτρέπει στο Κράτος να καθορίζει το ίδιο κυριαρχικά με τη νομοθεσία του την κτήση, την προστασία και τις χρήσεις των αρχαίων κτισμάτων. Αμφισβητεί δηλαδή την ισχύ της αρχαιολογικής

---

[1] Σχετικά με την ιστορία της Ροτόντας και την αντιδικία μεταξύ Μητρόπολης και Υπουργείου Πολιτισμού βλ. Την κατατοπιστική έκδοση της «Ενωσης Πολιτών Θεσσαλονίκης για το Περιβάλλον και τον Πολιτισμό» «Ροτόντα μνημείο πολιτισμού», Θεσσαλονίκη, 1996.

νομοθεσίας μας, μιας από τις πιο παλιές του κόσμου, καθώς και τις αποφάσεις που έχουν εκδοθεί σε εκτέλεσή της.

Περιφρονεί μάλιστα βάναυσα και προκλητικά την ισχύουσα νομιμότητα με τη επίκληση αμφισβητούμενης ισχύος και περιεχομένου «ιερών κανόνων», όπως τον ανύπαρκτο στο κανονικό δίκαιο «κανόνα», «ναός άπαξ καθαγιασθείς εσαεί ναός», που και αν ακόμη γινόταν δεκτό ότι υπάρχει δεν είναι σε θέση να υπερισχύσει του θετού δικαίου ούτε να κατισχύσει του Συντάγματος και των αποφάσεων μιας δικαιοκρατούμενης πολιτείας. Διεκδικεί, με άλλα λόγια, η Μητρόπολη την «εγκόσμια» εξουσία χρήσης και διαχείρισης ενός ρωμαϊκού μνημείου στο όνομα «πνευματικών ή δογματικών κανόνων», τους οποίους μόνο αυτή γνωρίζει και τους οποίους θέτει πιο πάνω από το Σύνταγμα και τους νόμους.

Εκείνο όμως που δεν θέλουν να καταλάβουν οι υπερασπιστές των θεοκρατικών αυτών αντιλήψεων είναι ότι οι ιεροί κανόνες και το θρησκευτικό συναίσθημα δεν τίκτουν τίτλους κυριότητας ούτε δημιουργούν από μόνοι τους δικαίωμα κτήσεως ή χρήσεως δημόσιων ή ιδωτικών πραγμάτων. Ο, τι έχει σχέση με την κυριότητα ή την κατοχή ή τη χρήση κινητών ή ακινήτων ρυθμίζεται αποκλειστικά σ' ένα κράτος δικαίου από το αστικό ή το διοικητικό δίκαιο. Η επίκληση επομένως οποιουδήποτε ιερού κανόνα δεν είναι σε θέση να δικαιολογήσει ή να νομιμοποιήσει την κατοχή ή ιδιόχρηση της Ροτόντας από νομικά πρόσωπα, ιδωτικού ή δημοσίου δικαίου, όπως είναι η Μητρόπολη.

Το γεγονός ότι η Ροτόντα κάποτε καθαγιάστηκε και χρησιμοποιήθηκε ευκαιριακά και περιστασιακά ως χώρος λατρευτικός, δεν μετατρέπει αυτόματα το μνημείο σε χώρο δημόσιας λατρείας ούτε υποχρεώνει να κράτος να παραχωρήσει το μνημείο στο νομικό πρόσωπο της Μητρόπολης, όταν το ίδιο κρίνει ότι προέχει για λόγους ιστορικούς η πραστασία και συντήρηση του μνημείου, ως αρχαιολογικού κτίσματος μεγάλης αξίας και η διαφύλαξή του ως δείγματος μοναδικού της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Το αν επομένως ένα αρχαίο μνημείο θρησκευτικού χαρακτήρα, όπως η Ροτόντα, που έχει κυρηχθεί με πράξη της πολιτείας «μνημείο» θα έχει μουσειακό, πολιτιστικό, η λατρευτικό προορισμό, αυτό αποφασίζεται κυριαρχικά από την Πολιτεία, η οποία αφού σταθμίσει διάφορους παράγοντες, που έχουν σχέση με την αξία, την κατάσταση, τη συντήρηση και την προστασία του μνημείου

καταλήγει σε απόφαση αιτιολογημένη σύμφωνα με τις διαδικασίες που προβλέπει η ισχύουσα νομοθεσία.

Ετσι έπραξε η Πολιτεία και με την περίφημη απόφαση του τότε Υφυπουργού Σηφουνάκη (ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1 \Φ34\3522\34, 24-1-1995), η οποία καθόρισε τις χρήσεις της Ροτόντας και αποτέλεσε το χρονική αφετηρία της αντιδικίας. Στην απόφαση εκείνη, η νομιμότητα της οποίας επρόκειτο να κριθεί από το Συμβούλιο της Επικρατείας ύστερα από αίτηση ακύρωσης που είχει υποβάλει η Μητρόπολη, αφού επισημαίνεται ότι «το μνημείο είναι κτίσμα του αρχαίου κόσμου και η σημερινή μορφή του ανάγεται στον αρχαιολογικό αυτό χαρακτήρα του» και ότι το «μνημείο χρησιμοποιήθηκε ως χριστιανικός λατρευτικός χώρος για πολλούς αιώνες», υπογραμμίζεται ότι η αρχαιολογική αξία επιβάλλει την υποχρέωση στην αρχαιολογική υπηρεσία «να ασκεί απόλυτο έλεγχο στις χρήσεις του μνημείου και να απαγορεύει ή κατά περίπτωση να περιορίζει κάθε χρήση βλαπτική ή επιβαρυντική για το μνημειακό του χαρακτήρα.» Με βάση αυτό το σκεπτικό το Υπουργείο Πολιτισμού επέτρεψε τη λατρευτική χρήση του μνημείου χωρίς προηγούμενη άδεια τρείς φορές το χρόνο και μετά από άδεια κάθε άλλη φορά για παρόμοια ή για οποιαδήποτε άλλη χρήση.

Την απόφαση αυτή είχε προσβάλει η Μητρόπολη στο Συμβούλιο Επικρατείας. Δύο χρόνια όμως αργότερα, το Μάϊο του 1997, και ενώ η υπόθεση επρόκειτο να συζητηθεί, παραιτήθηκε ισχυριζόμενη ότι η εν λόγω απόφαση δεν ίσχυε πλέον, επειδή είχε καταργηθεί από μεταγενέστερη απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού Βενιζέλου, που ήταν όμως αυτή προσωρινής -τρίμηνης μόνο- ισχύος, και άρα από τη φύση της ανίκανης να καταργήσει την προηγούμενη. Αξίζει πάντως για την ιστορία να σημειωθεί ότι η παραίτηση από τη δίκη έγινε, αφού είχει γίνει γνωστή στους διαδίκους η εμπεριστατωμένη εισήγηση του Συμβούλου κ. Ανεμογιάννη και της βοηθού του κ. Τριπολιτσιώτη, σύμφωνα με την οποία ήταν καθόλα νόμιμη η απόφαση Σηφουνάκη και απορρίπτονταν όλες οι αιτιάσεις της Μητρόπολης. Η παραίτηση από τη δίκη προλάμβανε έτσι πιθανολογούμενη απορριπτική απόφαση της Ολομέλειας και έμμεσα αναγνώριζε τη νομιμότητα και συνταγματικότητα της απόφασης του Υπουργού.

### 3. **Το νομικό καθεστώς της Ροτόντας: δημόσιο πράγμα με μουσειακή ιδιόχρηση**.

Η απόφαση Σηφουνάκη δεν έκανε, άλλωστε τίποτε άλλο από το να επαναλαμβάνει αυτό που ο αρχαιολογικός νόμος όριζε και δεκάδες πριν από αυτήν, παρόμοιες αποφάσεις υπουργών, επι ογδόντα χρόνια, καθόριζαν[2].

Η Ροτόντα είχε κηρυχθεί από το 1913 με πράξη του τότε Γενικού Διοικητού Μακεδονίας "εθνικό μνημείο" σύμφωνα με τον τότε ισχύοντα νόμο περί αρχαιοτήτων, τον ν. ΒΧΜΣΤ/1899 και περιήλθε έκτοτε στην κτήση του κράτους ή στη δημόσια περιουσία του (dominium publicum). Το δημόσιο απέκτησε την απόλυτη, αποκλειστική, αναπαλλοτρίωτη και άρα διηνεκή «κυριότητα» των κτίσματος που κατατάχθηκε έτσι, όπως άλλωστε και κάθε κηρυγμένο αρχαίο μνημείο που βρίσκεται σε δημόσιο (δημοτικό, κοινοτικό ή εκκλησιαστικό) κτήμα, στα καλούμενα **δημόσια ιδιόχρηστα πράγματα.**

Στη συνέχεια σε αντίθεση με άλλα κηρυγμένα «εθνικά μνημεία», όπως η Αγία Σοφία και ο Αγιος Δημήτριος, το κράτος με απόφαση της προσωρινής κυβερνήσεως το 1917, που υπογράφεται από τον Ελευθέριο Βενιζέλο (διάταγμα 2134/1917, Εφημ. Προσωρινής Κυβερνήσεως, φ. 77/24-4-1917), μετά και από σχετικό άιτημα της γαλλικής αρχαιολογικής αποστολής, η οποία διενεργούσε ανασκαφές στη Θεσσαλονίκη, και μετά από συνενόηση και με τον τότε φωτισμένο Μητροπολίτη Γεννάδιο, ο οποίος είχε δώσει τη συγκατάθεσή του, η Ροτόντα μετατράπηκε σε Μακεδονικό Μουσείο και εγκαταστάθηκε εκεί λίγο αργότερα στο προαύλιό της η ελληνική αρχαιολογική υπηρεσία βυζαντινών αρχαιοτήτων. Δεν αποδόθηκε δηλαδή στη δημόσια λατρεία ούτε παραχωρήθηκε για το σκοπό αυτό στην Εκκλησία.

΄Εκτοτε και μέχρι σήμερα η Ροτόντα αποτελεί για τη Διοίκηση μουσείο που λειτουργεί συνεχώς και αδιαλείπτως ως δημόσια υπηρεσία. Απόκτησε δηλαδή το μνημείο μουσειακό προορισμό, τον οποίο και διατηρεί τυπικά μέχρι τις μέρες μας, υπαγόμενο στη δικαιοδοσία της αρχαιολογικής υπηρεσίας. Παράλληλα όμως με αυτόν τον βασικά μουσειακό προορισμό της η Ροτόντα αποδιδόταν μετά από προηγούμενη σχετική άδεια του αρμόδιου Υπουργού και σε άλλες χρήσεις (λατρευτικές ή πολιτιστικές), που είχαν όμως ευκαιριακό και μεμονωμένο χαρακτήρα. Ετσι στη Ροτόντα τελούνταν μετά τον πόλεμο και μετά από προηγούμενη άδεια του υπουργού

[2] Τα ζητήματα αυτά τα έχω αναπτύξει και στη μελετη που δημοσιεύτηκε στην έκδοση της «Ενωσης Πολιτών για το Περιβάλλον και τον Πολιτισμό», «Ροτόντα μνημείο πολιτισμού», Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 17-36.

θείες λειτουργρίες, μία ή δύο φορές το χρόνο, για λογαριασμό βασικά του πανεπιστήμιου με αφορμή την έναρξη του ακαδημαϊκού έτους ή τη γιορτή των τριών ιεραρχών, διοργανώνονταν θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, εκθέσεις ζωγραφικής, χωροδιακές εκδηλώσεις, κ.ά. Κάθε μεμονωμένη χρήση της Ροτόντας εξαρτιόταν από τη χορήγηση εκ μέρους του Υπουργού διοικητικής άδειας.

Το νομικό και διοικητικό αυτό καθεστώς που επιτρέπει στην πολιτεία να καθορίζει και να ελέγχει τις χρήσεις της Ροτόντας και να απαγορεύει κάθε χρήση βλαπτική ή επιβαρυντική του μνημειακού της χαρακτήρα ουδέποτε αμφισβήτησε η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, η οποία υπέβαλλε, όλα αυτά τα χρόνια, νομιμόφρονα και αδιαμαρτύρητα αιτήσεις στην αρχαιολογική υπηρεσία για χορήγηση άδειας τελέσεως θείας λειτουργίας. Η τελευταία της αίτηση υποβλήθηκε το Δεκέμβριο του 1994, και όπως αποδείχθηκε ήταν προσχηματική, διότι απέβλεπε στη δόλια κατάληψη του μνημείου με το πρόσχημα της διοργάνωσης έκθεσης βυζαντινών εικόνων και στη μεταφορά εκκλησιαστικών αντικειμένων ώστε να αποκτήσει το κτίσμα εσωτερικά όψη ναού .

Τί συνέβη και άλλαξε ξαφνικά στάση η Μητρόπολη απέναντι στη Ροτόντα και έφθασε, μάλιστα, στο σημείο να διεκδικεί τώρα όχι μόνο το δικαίωμα λατρευτικής χρήσης του μνημείου μερικές φορές το χρόνο αλλά την τακτική δημόσια λατρευτική χρήση του καθώς και κατ' επέκταση ολόκληρη την εξουσία χρήσης, διοίκησης και διαχείρησής του; Διότι αυτό που τελικά επιδιώκει σήμερα η Μητρόπολη από το Υπουργείο Πολιτισμού δεν είναι η αναγνώριση ενός απλού δικαιώματος λατρείας του Θεού στο αρχαίο αυτό οικοδόμημα, αλλά η εξουσία να αποφασίζει αυτή η ίδια για τη χρήση του και να μπορεί να το διαχειρίζεται και να το εκμεταλλεύεται, όπως αυτή θέλει, ως πολιτιστικό αγαθό.

## 4. **Η απόπειρα της Μητρόπολης να μετατρέψει τη Ροτόντα σε προσκυνηματικό Ναό και να ιδιωτικοποιήσει τη διαχείρισή της.**

Οι πραγματικές προθέσεις της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης αποκαλύφθηκαν όταν εισηγήθηκε με έγγραφό της ( 7-1-1995) προς την Ιερά Σύνοδο τον χαρακτηρισμό της Ροτόντας σε «προσκυνηματικό ναό», απόφαση που δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως [ΦΕΚ, Α' 96/ 30 Μαϊου, 1995,

«Κανονισμός 71/1995, «Περι διοικήσεως και διαχειρίσεως του Προσκυνηματικού Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου ( Ροτόντα)] πέντε μήνες αργότερα. Με τον κανονισμκό -η ισχύς του οποίου ανεστάλη από το Συμβούλιο της Επικρατείας- ιδρύθηκε «*νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου»,* με σκοπό τη διαχείριση της περιουσίας του «ναού» και των εσόδων και εξόδων του. Οι προσκυνηματικοί ναοί ιδρύονται ως νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου και υπάγονται άμεσα στη δικαιοδοσία του Μητροπολίτη. Ετσι εξηγείται γιατί η Ροτόντα προτάθηκε να γίνει προσκυνηματικός και όχι ενοριακός ναός που είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου.

Όλα αυτά έγιναν κρυφά χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με το Υπουργείο Πολιτισμού και χωρίς να ζητήσει η Μητρόπολη την άδεια από την αρμόδια αρχαιολογική υπηρεσία, όπως όφειλε από τον αρχαιολογικό νόμο και χωρίς τουλάχιστον, να την ενημερώσει, εφόσον πρόκειται για κηρυγμένο εθνικό μνημείο. Συμπεριφέρθηκε σαν να ήταν ο νόμιμος, θείω δικαίω, κύριος και νομέας του μνημείου.

Η απειλή υποβάθμισης ή και εξαφάνισης της αρχαιολογικής αξίας του μνημείου από την απόδοσή του σε τακτική δημόσια λατρεία υπό την ευθύνη της Μητρόπολης ήταν άμεση και συνάμα τραγική, αν και ειρωνική: διότι με τον παράνομο και αντισυνταγματικό «κανονισμό περί προσκυνηματικού ναού», η «δημόσια κτήση» μαζί με την «εξουσία χρήσεως» της Ροτόντας θα περιέρχονταν ξαφνικά, έτσι με μια απλή απόφαση της Εκκλησίας, στην «ιδιωτική περιουσία» της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης, η οποία ανελάμβανε μέσω μιας διοικητικής επιτροπής, που διόριζε η ίδια, να τη διοικεί και να τη διαχειρίζεται (!). Και ενώ το δημόσιο, που συντηρούσε και φρόντιζε το μνημείο, όλα αυτά τα χρόνια, και είχε ξοδέψει για το σκοπό αυτό τεράστια ποσά, δεν κατάφερε να εισπράξει δεκάρα, η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, πριν ακόμη καταλάβει το μνημείο, φρόντισε για τον τρόπο είσπραξης προσόδων και για την εκμετάλλευση της περιουσίας του. Η Εκκλησία αποδεικνύεται έτσι πιο διορατική και πιο αποτελεσματική διαχειρίστρια της δημόσιας περιουσίας. Συμβαίνει μάλιστα και το εξής νομικό παράδοξο ή τραγελαφικό: με τον επίδικο «κανονισμό», αν ποτέ ισχύσει, η Εκκλησία θα καταφέρει να περιαγάγει στην «ιδιωτική» περιουσία της «αρχαία πράγματα», ιδρύοντας νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Ρυθμίσεις της αρχαιολογικής μας νομοθεσίας, που προστάτευσαν από αρχαιοκάπηλους και άλλους καταπατητές αρχαίων κτισμάτων την πολιτιστική μας κληρονομιά,

με τον κανονισμό της Ιεράς Συνόδου εκμηδενίζονται ή παραμερίζονται. Μνημεία που προστατεύτηκαν και συντηρήθηκαν για να κρατήσουν την πολιτιστική τους αυθεντικότητα και να προσδιορίζουν την πολιτιστική μας ταυτότητα, κινδυνεύουν να αλλάξουν τώρα χρήση και να εξυπηρετούν τις διαχειριστικές ανάγκες ενός νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου της Εκκλησίας. Βρισκόμαστε έτσι μπροστά σε μια δόλια και επικίνδυνη διαδικασία «ιδιωτικοποίησης» δημόσιας περιουσίας και διαχείρισης των πολιτιστικών μας αγαθών ως περιουσιακών αγαθών.

**7. Γιατί η Ροτόντα δεν είναι ναός**.

Από τη δημοσίευση του κανονισμού αυτού αποδεικνύονται περίτρανα δύο πράγματα: πρώτον ότι η Ροτόντα **δεν είχε αποκήσει** ποτέ κατά τον Καταστατικό χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος και τους κανονισμούς της **την ιδιότητα του ναού**, αφού δεν συγκαταλεγόταν από εκκλησιαστική-διοικητική άποψη στους ναούς της Εκκλησίας. Με τον επίδικο κανονισμό **ομολογείται** δηλαδή ότι η Ροτόντα δεν ήταν για την Εκκλησία ναός εν λειτουργεία και δεν είχε αποδοθεί σε τακτική δημόσια λατρεία, αφού δεν είχε χαρακτηριστεί **ούτε ενοριακός ούτε προσκηνυματικός ναός** και δεν υπαγόταν άρα στην πνευματική ή διοικητική δικαιοδοσία του επιχώριου Μητροπολίτη.

Διότι είναι γνωστό και θα πρέπει να γίνει ακόμη σαφέστερο ότι η Ροτόντα: α) **δεν λειτουργούσε ούτε χρησιμοποιούνταν** όλα αυτά τα χρόνια μετά την απελευθέρωση **ως ναός με την έννοια του χώρου** του προορισμένου σε τακτική δημόσια λατρεία, β) **δεν είχει παραχωρηθεί είτε σιωπηρά είτε ρητά από το κράτος στην Εκκλησία για να χρησιμοποιείται ως εκκλησία ή ναός,** με την έννοια που το προβλέπει και το εννοεί ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, δηλαδή οργάνωση πιστών με βάση ένα σταθερό χώρο λατρείας υπό την ευθύνη και εποπτεία του επισκόπου. γ) **δεν είχε εκ κατασκευής ούτε έχει άλλωστε σήμερα**, είτε εσωτερικά είτε εξωτερικά, διαρρυθμιστεί ή προσλάβει την **αρχιτεκτονική όψη** ναού ή εκκλησίας. **Χρησιμοποιούνταν απλώς περιστασιακά σαν να ήταν ναός,** δηλαδή ως χώρος λατρείας, μερικές φορές μόνο το χρόνο με το δανεισμένο από τον παρεκείμενο ναό όνομα « Άγιος Γεώργιος» μετά από άδεια πάντα του αρμόδιου υπουργού. Η περιστασιακή αυτή χρήση του μνημείου ως χώρου λατρείας δεν αρκεί για να το μετρατρέψει αυτόματα σε ναό κατά το εκκλησιαστικό δίκαιο, με την έννοια του χώρου του προορισμένου στη τακτική δημόσια λατρεία.

Από τη σχέση πάντως των ιερών κανόνων με το Σύνταγμα καθώς και από τη σχέση της «κανονικής» δικαιοταξίας με την «κρατική» συνάγεται[3] ότι ένας χώρος ακόμη και καθιερωμένος στη λατρεία **είναι δυνατόν δ ι ο ι κ η τ ι κ ά να «αποχαρακτηριστεί»[4]** _ και να παύσει πρακτικά να είναι χώρος προορισμένος στη λατρεία για πολλούς και διαφόρους λόγους, **όπως συνέβη άλλωστε και με τον Παρθενώνα** αλλά και με άλλες βυζαντινές εκκλησίες που είτε για λόγους συντήρησης είτε για λόγους ασφάλειας δεν ήταν να δυνατόν να χρησιμοποιηθούν ως ναοί. Ο αποχαρακτηρισμός άλλωστε αυτός δεν αφορά την ιερότητα του χώρου και τις «πνευματικές» σχέσεις των πιστών με το δημόσιο πράγμα αλλά τη

[3] Σχετικά με τις χρήσεις της Ροτόντας και το νομικό καθεστώς που τη διέπει βλέπει τις μελέτες μου, Η συνταγματική προστασία των πολιτιστικών αγαθών και η ελευθερία της λατρείας με αφορμή τις χρήσεις της Ροτόντας,, (Γνμ), *Νόμος και Φύση,* 1995. 43-56 (=Αρμ 1995. 10).

[4] Ο «αποχαρακτηρισμός αυτός» δεν πρέπει να συγχέεται με την άρση του καθαγιασμού που είναι καθαρά πνευματική ενέργεια και δεν παράγει από μόνη της έννομες συνέπειες ούτε βέβαια μπορεί να υπερισχύσει νόμων ή αποφάσεων του κράτους. Αν ένας χώρος είναι «καθιερωμένος» ή όχι κρίνεται κατά το κανονικό δίκαιο και τους κανόνες της Εκκλησίας και αφορά τους αποκλειστικά τους πιστούς,, οι οποίοι τον θεωρούν ως ιερό. Οπως ακριβώς η Πολιτεία δεν έχει εξουσία καθαγιασμού ή άρσεως του καθαγιασμού ενός χώρου έτσι και η πνευματική ενέργεια του καθαγιασμού δεν μπορεί από μόνη της να αποδυναμώνει ή υπερισχύει κρατικών αποφάσεων. Κανονική και κοσμική δικαιοταξία κινούνται σε δύο διαφορετικά επίπεδα. Το ποιά είναι όμως η ιδιόχρηση, λατρευτική, πολιτιστική ή μουσειακή, ενός δημόσιου πράγματος κρίνεται αποκλειστικά κατά τους κανόνες του διοικητικού και συνταγματικού δικαίου. Ούτε οι χρήσεις ούτε οι κτήσεις των δημόσιων πραγματων και γενικά των πραγματων είναι δυνατόν να καθορίζονται από τους πνευματικούς κανόνες της Εκκλησίας. Διαφορετικά θα μπορούσε η Εκκλησία με την επίκληση «πνευματικών» αποφάσεων να παρακάμπτει νόμους,, όπως είναι η πολεοδομική ή περιβαλλονιική νομοθεσία και να κτίζει ναούς ή εκκλησίες, όπου θέλει και όπως θέλει χωρις άδειες και περιορισμούς, π.χ. σε δάση και πάρκα, στο όνομα της ελευθερίας της λατρείας, και της ιερότητας ενός χώρου και να ορίζει μόνη της τι της ανήκει, και ποιές χρήσεις επιβάλλονται κατα τους ιερούς κανόνες στα «ιερά» πράγματα. Το αν ένα πράγμα είναι εξάλλου ιερό ή όχι κρίνεται βέβαια, κατά το κανονικό δίκαιο αλλά η ιερότητά του ως πνευματική αποκλειστικά ιδιότητα αφορά αποκλειστικά τους πιστούς. Ο πολίτες και η πολιτεία οφείλουν απλώς να σέβονται την ιερότητα ενός τέτοιου χώρου. Η ιερότητα όμως ενός χώρου δεν τίκτει τίτλους ιδιοκτησίας ή κατοχής ή χρήσεως ούτε μετατρέπει ένα μνημείο σε χωρο δημόσιας λατρείας ή ναό, επειδή οι πιστοί ενός δογματος θέλουν να το μετρέψουν και να το χρησιμοποιούν ως ναό ούτε υποχρώνει την πολιτεία να παραχωρήσει το χώρο στην Εκκλησία. Αν θα αποδοθεί ένα μνημείο ή όχι στη δημόσια λετρεία και αν θα παραχωρηθεί στην οικεία εκκλησία για το σκοπο αυτό θα το κρίνει και θα το αποφάσίσει η Πολιτεία σύμφωνα με την ισχύουσα «κοσμική» νομοθεσία αφού προηγουμένως σταθμίσει διάφορα συμφέρονταα ή αγαθά, μεταξύ των οποίων η ιερότητα ενδεχομένως του χώρου και η αρχαιολογική αξία ή η μνημειακή αξία του πράγαμτος. Η πολιτιστική αξία ενός μνημείου θρησκευτικού χαρακτήρα μπορεί να είναι τέτοια που να απορροφά τη λατρευτική χρηστικότητα του ή και να την αποκλείει για λόγους προστασίας του μνημείου. Το γεγονός βέβαια ότι πρόκειται για μνημείο θρησκευτικού χαρακτήρα και μάλιστα για μνημείο που οι πιστοί το θεωρούν «ιερό', επιβάλλει στην πολιτεία την υποχρέωση να επιτρέπει τις χρήσεις εκείνες που δεν προσβάλλουν το θρησκευτικό συναίσθημα των πιστών ή δεν απάδουν στον θρησκευτικό του χαρακτήρα. Το ζήτημα φυσικά είναι μεγαλο χρήζει ιδιάιτερης ανάπτυξης, και δεν είναι του παρόντος. Βλ. ωστόσο σχετικά με την άποψη που ασκείται εδω κριτική τη μελετη του αντιπροέδρου του ΣτΕ *Αν. Μαρίνου,* Η ανακήρυξη τωνΜετεώρων σε χώρο «ιερό», Αθήνα, 1996, ιδίως σ. 22-26.

δημόσια χρήση του, τις «ενσώματες» σχέσεις του πράγματος με την πολιτεία και το κοινωνικό σύνολο, τον «χρηστικό» προορισμό του.

Ενας χώρος μπορεί κάλλιστα να είναι μνημείο και να αποκαλείται ταυτόχρονα ναός, να είναι δηλαδή μνημείο-ναός ή μνημείο θρησκευτικού χαρακτήρα. Το ζητούμενο σχετικά με την Ροτόντα δεν είναι αν είναι μνημείο ή ναός αλλά αν, ενώ είναι κηρυγμένο μνημείο και προστατεύεται ως τέτοιο, μπορεί να ταυτόχρονα να λειτουργεί και ως χώρος δημόσιας λατρείας, αν μπορεί να γίνει ναός εν χρήσει και να περιέλθει στη δικαιοδοσία της Μητρόπολης. Η αντιδικία δεν αφορά άλλωστε την ονομασία του ρωμαϊκού αυτού κτίσματος ή τον χαρακτηρισμό του ως ναού ή μνημείου αλλά την εξουσία χρήσεως: το ποιός πρέπει να έχει την εξουσία χρήσεως της Ροτόντας, το κράτος ή η Εκκλησία. Τον θρησκευτικό χαρακτήρα του μνημείου ουδείς μπορεί να αμφισβητήσει ούτε επιδέχεται αμφισβήτηση το ιστορικό γεγονός ότι την βυζαντινή περίοδο η Ροτόντα ήταν χώρος λατρευτικός των χριαστιανών άρα ναός. Η διαπίστωση όμως αυτή και ο χαρακτηρισμός της Ροτόντας ως μνημείου-ναού δεν οδηγεί αυτόματα στο συμπέρασμα ότι πρέπει και σήμερα να χρησιμοποιείτια κυρίως ως ναός, όταν η αρχαιολογική του αξία και η σημερινή του συντήρηση και προστασία ως μνημείου δικαιολογούν και επιβάλλουν τον παραμερισμό της δυνατότητας της λατρευτικής του χρήσης, ενώ αντίθετα λόγοι πολλοί συνηγορούν υπέρ της αξιοποίησής του κυρίως ως χώρου μουσειακού και πολιτιστικού.

Τώρα που ο πολιτισμός έγινε πηγή εσόδων και αντικείμενο χρηματοδοτήσεων, τώρα που έχουν περατωθεί οι εργασίες συντήρησης ορισμένων βυζαντινών μνημείων και είναι δυνατόν να αξιοποιηθούν πολιτιστικά και να αποφέρουν έσοδα σε αυτούς που ορίζουν τη χρήση τους, τώρα η Εκκλησία θυμήθηκε τη λατρευτική τους χρήση και διεκδικεί τη διαχείρισή τους, αγνοώντας το γεγονός ότι το δημόσιο έχει ξοδέψει τεράστια ποσά για τη συντήρησή τους και διαθέτει για το σκοπό αυτό άξιες πεπειραμένες και αφοσιωμένες στην αποστολή τους αρχαιολογικές υπηρεσίες. Με ποιά γνώση, με τί είδους μέσα και με ποιές υπηρεσίες θα αναλάβει η Εκκλησία τη συντήρηση και αξιοποίηση των βυζαντινών μνημείων;

Η πρόθεση αυτή της Εκκλησίας μαρτυρεί ασυγχώρητη άγνοια της αξίας αλλά και του δημόσιου χαρακτήρα της πολιτιστικής μας

κληρονομιάς και προδικάζει επικίνδυνες και βλαπτικές για το βυζαντινό μνημείο λατρευτικές και άλλες χρήσεις.

Δείχνει μάλιστα η απόφαση της για την μετατροπή του μνημείου σε προσκυνηματικό ναό το πώς αντιλαμβάνονται ορισμένοι εκπρόσωποι εκκλησιαστικών αρχών την πολιτισμική μας ταυτότητα. Ακόμη και τα μνημεία που λειτούργησαν κάποτε ως βυζαντινοί ναοί δεν αντιμετωπίζονται ως ζωντανές και αυθεντικές μαρτυρίες ενός παρελθόντος που καταυγάζουν ως τέτοιες το παρόν, αλλά ως χώροι προσοδοφόρας διαχείρισης του παρόντος με την επίκληση ενός κακοποιημένου ιδεολογικά παρελθόντος.

**Σελίδα: 10**

**8. Η αντίκρουση του επιχειρήματος που βασίζεται στην ελευθερία της λατρείας.**

Αλλά και το επιχείρημα ότι η Ροτοντα πρέπει να αποδοθεί σε τακτική δημόσια λατρεία επειδή αυτό επιβάλλει η ελευθερία της λατρείας δεν είναι στέρεο. Είναι τουλάχιστον αναχρονιστικό και προκλητικά υποκριτικό να επικαλείται κανείς για την άρση της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών το συνταγματικό δικαίωμα στη λατρεία. Και αυτό για τους εξής λόγους. Πρώτον διότι η ελευθερία της λατρείας (άρθρο 13 παρ.2Σ), όπως άλλωστε και η άσκηση κάθε ατομικής ελευθερίας, **είναι σχετική,** με την έννοια ότι **τελεί υπό την επιφύλαξη του νόμου** ("υπό την προστασία των νόμων") και ασκείται, πάντως εφ΄όσον δεν προσβάλλει τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη. Ο όρος βέβαια «υπό την προστασία των νόμων» δεν επιτρέπει πολλούς περιορισμούς στην άσκηση της λατρείας και δεν μπορεί να λειτουργήσει ως μία κοινή επιφύλαξη του νόμου. Δεν παύει ωστόσο, έστω και λίαν περιορισμένα, να λειτουργεί ως πηγή περιορισμών. Ετσι, η άσκηση του συνταγματικού δικαιώματος της λατρείας μπορεί να απαγορευτεί ή να εμποδιστεί, όταν ασκείται κατά παράβαση της πολεοδομικής ή αρχαιολογικής ή δασικής νομοθεσίας σε χώρους ή τόπους, που δεν είναι προορισμένοι για τον σκοπό αυτό και δεν έχει προβλεφτεί κατά την αντίστοιχη νομοθεσία η ανάλογη χρήση γης του πράγαμτος. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται άρα να **αντίκειται σε κανόνες δημόσιας τάξης**, όπως είναι και οι κανόνες της αρχαιολογικής νομοθεσίας.

Η ελευθερία της λατρείας δεν κατοχυρώνει, λοιπόν, για τους πιστούς ένα απόλυτο δικαίωμα να λατρεύουν το Θεό, όπου θέλουν

και όποτε θέλουν, χωρίς την τήρηση των νόμων ούτε, βέβαια, κατοχυρώνει συγκεκριμένο δικαίωμα για άσκηση της λατρείας σε καθορισμένο χώρο, όπως π.χ. στη Ροτόντα, όταν μάλιστα ο χώρος δεν προορίζεται για τέτοιο σκοπό και δεν έχει αποφασιστεί σχετικά από τα πρόσωπα που εξουσιάζουν το χώρο. **Η Ροτόντα δεν αποδόθηκε, άλλωστε, ποτέ, όπως είδαμε σε τακτική δημόσια λατρεία,** _καθαγιάστηκε μεν όπως λέγεται το 1913 δεν λειτούργησε όμως ως ναός ούτε διαμορφώθηκε ως τέτοιος-, δεν παραχωρήθηκε άρα τυπικά ποτέ από το κράτος στην Εκκλησία για τακτική δημόσια λατρευτική χρήση ούτε η Εκκλησία την κατέταξε ποτέ, όπως είδαμε, στην κατηγορία των ναών που αναφέρει ο καταστατικός της χάρτης της Εκκλησίας.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν φαίνεται, εξάλλου, να θίγεται το δικαίωμα της λατρείας, γενικά, των πιστών της Ιεράς Μητρόπολης Θεσσαλονίκης, αφού δεν έχει ληφθεί καμμία απόφαση που να αφορά τη λατρεία, γενικά, των πιστών της Θεσσαλονίκης, αλλά ούτε και η ελευθερία της λατρείας των πιστών, που υπάγονται στην ενορία της περιοχής της Ροτόντας, παρεμποδίζεται, ουσιαστικά, αφού στην ίδια περιοχή υπάρχουν πολλοί ναοί, στους οποίους οι πιστοί της περιοχής μπορούν, ανέτως και ακωλύτως, να εκπληρώνουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και ιδίως στον παρακείμενο, από τον οποίο και δανείστηκε η Ροτόντα το όνομά της, ναό του Αγίου Γεωργίου.

**6**. **Η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και το συνταγματικό δικαίωμα στον πολιτισμό.**

Θα πρέπει, τέλος, να υπογραμμιστεί ότι το Σύνταγμα δεν εγγυάται μόνο το **δικαίωμα των πιστών στη λατρεία**, κατοχυρώνοντας στο άρθρο 13 παρ.2 την ελευθερία της λατρείας, αλλά και το **δικαίωμα όλων των πολιτών στον πολιτισμό** και στη διαρκή φύλαξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του λαού στον οποίο ανήκουν, προστατεύοντας στο άρθρο 24 παρ.1 και 6 το πολιτιστικό περιβάλλον.

Τα μνημεία ακόμη και αυτά που έχουν θρησκευτικό χαρακτήρα δεν παύουν να αποτελούν **πολιτιστικά αγαθά**, αποκτήματα της παγκόσμιας και εθνικής **πολιτιστικής μας κληρονομιάς,** και σαν τέτοια προστατεύονται από το άρθρο 24 του Συντάγματος, το οποίο επιβάλλει τη λήψη θετικών μέτρων προστασίας τους και την αποφυγή πράξεων που οδηγούν στην αλλοίωση, υποβάθμιση ή επιδείνωση του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Το συνταγματικό δικαίωμα στο πολιτισμό των

πολιτών έχει την ίδια τυπική αξία με την ελευθερία της λατρείας των πιστών. Αυτό σημαίνει ότι η δυνατότητα λατρευτικής χρήσης ενός μνημείου θρησκευτικού χαρακτήρα μπορεί να υποχωρήσει όταν η μετατροπή του σε ναό εν χρήσει, πρόκειται να αλλοιώσει ή να βλάψει την αρχαιολογική και ιστορική του αξία και φυσιογνωμία ή να αναιρέσει το μνημειακό του προορισμό. Το συνταγματικό δικαίωμα στη λατρεία μπορεί να παραμεριστεί στη συγκεκριμένη περίπτωση όχι μόνο διότι έτσι αποτρέπεται ένα αναπότρεπτο κακό σε ένα πολιτιστικό αγαθό, αλλά και διότι οι πιστοί έχουν ούτως ή άλλως τη δυνατότητα να ασκούν τα λατρευτικά τους καθήκοντα άνετα στις υπάρχουσες και λειτουργούσες γειτονικές εκκλησίες. Ναούς αφιερωμένους στη λατρεία του Θεού διαθέτουμε ή μπορούμε να αποκτήσουμε πολλούς, μνημεία πολιτισμού έχουμε ορισμένα και από αυτά μερικά είναι μοναδικά. Γιατί θα πρέπει να θυσιάσουμε και αυτά τα λίγα και να στερηθούμε την πολιτιστική τους αξιοποίηση, τη στιγμή που δεν βλάπτεται ουσιωδώς από την αξιοποίηση αυτή η ελευθερία της λατρείας των πιστών;

Επομένως, από το άρθρο 24 παρ. 1 του Συντάγματος, συνάγεται, -εφόσον ερμηνευτεί το ίδιο σε συνδυασμό με την ισχύουσα εθνική νομοθεσία προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος, καθώς και με τις διεθνείς συμβάσεις που προσδιορίζουν την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς και καθορίζουν τον τρόπο της προστασίας της. Από τη συνταγματική αυτή εγγύηση απορρέει αμέση και ευθεία δέσμευση του νομοθέτη και της διοίκησης, οι οποίοι υποχρεούνται, αφ΄ενός να λαμβάνουν μέτρα θετικά προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, και αφετέρου να απέχουν από τη λήψη μέτρων που οδηγούν σε αλλοίωση, υποβάθμιση ή επιδείνωση του πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Η ενδεχόμενη μετατροπή της Ροτόντας σε προσκυνηματικό ναό, όπως αποδεδειγμένα επιδιώκει η Μητρόπολη θα έχει οδυνηρές συνέπειες στην αρχαιολογική αξία και στην προστασία του μνημείου, πέρα από το γεγονός ότι αποτελεί ενέργεια που αντιτίθεται στην αρχαιολογική νομοθεσία και περιφρονεί το Σύνταγμα.

Η πρόσφατη προσωρινής, τρίμηνης ισχύος, απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού (Υ.Π. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ34/4863/103/14.2.97) όχι μόνο δεν επιλύει το θέμα αλλά το περιπλέκει ακόμη περισσότερο, διότι δημιουργεί δύο παράλληλες κατηγορίες χρήσεων, τις «λατρευτικές» και τις «κοσμικές», που επιτείνουν τη σύγχυση ως προς τη συντήρηση και

την εξουσία χρήσεως του μνημείου και θα δημιουργήσουν σίγουρα αφορμή για εντάσεις και προστριβές μεταξύ φορέων, πολιτείας και Εκκλησίας. Ο εκ των προτέρων εξάλλου καθορισμός από τον Υπουργό -και μάλιστα κανονιστικά- ενός ορισμένου πάγιου αριθμού χρήσεων (λατρευτικών ή πολιτιστικών) είναι αμφίβολο αν συμβιβάζεται με την αρχαιολογική νομοθεσία.

Δεν χρειάζεται αλλαγή του νομικού και διοικητικού καθεστώτος που ισχύει τώρα και ογδόντα χρόνια. Η κύρια χρήση ή ιδιόχρηση του μνημείου είναι μουσειακή. Κάθε άλλη χρήση (πολιτιστική ή λατρευτική) είναι κατ' αρχήν επιτρεπτή μετά από άδεια της αρχαιολογικής υπηρεσίας, η οποία εκτιμά κάθε φορά ανάλογα με την αιτούμενη χρήση αν συμβιβάζονται μαζί της ο χαρακτήρας και ο προορισμός του μνημείου.

Η Ροτόντας ως κτίσμα του «αρχαίου κόσμου» ανήκει κατά την αρχαιολογική νομοθεσία στον ελληνικό λαό και στην ελληνική Πολιτεία. Ως αγαθό της «παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς» ανήκει στην οικουμένη και δικαιούνται να το επισκέπτονται και να το θαυμάζουν όλοι οι άνθρωποι. Ως μνημείο μοναδικής αρχαιολογικής αξίας που αποτυπώνει στην αρχιτεκτονική του φυσιογνωμία τρείς διαφορετικούς πολιτισμούς, τον ρωμαϊκό, τον χριστιανικό και τον μουσουλμανικό, συμβολίζει κατά τρόπο ανάγλυφο την πολυπολιτισμική ιστορική ταυτότητα της Θεσσαλονίκης και για το λόγο αυτό προέχει η διαφύλαξη της αρχαιολογικής αυθεντικότητάς του.

**Αντώνης Μανιτάκης**

**Καθηγητής Νομικής**

**στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης**